

PSIČIKOS
SVEIKATOS
PERSPEKTYVOS

MATOMOS -

dėmesys smurtui prieš moteris su negalia

Praktinių priemonių rinkinys

**2023
Vilnius**

Parengė:

Ugnė Grigaitė, Greta Klidziūtė, Karilė Levickaitė, Margarita Jankauskaitė ir Aurelija Auškalnytė

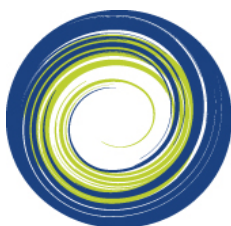
PSICHIKOS
SVEIKATOS
PERSPEKTYVOS

© Nevyriausybinė organizacija „Psichikos sveikatos perspektyvos“
(www.perspektyvos.org), 2023

Parengta įgyvendinant projektą „Matomos: dėmesys smurtui prieš moteris su negalia“. Projektas iš dalies finansuojamas Europos Sąjungos Piliečių, lygybės, teisių ir vertybių programos 2021 m. lėšomis. Leidinio turinys yra nevyriausybinės organizacijos „Psichikos sveikatos perspektyvos“ atsakomybė ir neatspindi Europos Komisijos nuomonės ar požiūrio.

Projekto partneriai:

LYGIŲ
GALIMYBIŲ
PLĖTROS
CENTRAS

Lygių galimybių
kontrolieriaus
tarnyba

NOMOSHITI

Turinys

Apie leidinį – kodėl jis yra aktualus jums?.....	1
Klausimai – atsakymai apie aktualias temas.....	2
Kas yra psichikos sveikata?.....	2
Kaip suprasti negalią?.....	3
Kuo skiriasi intelekto negalia ir psichosocialinė negalia?.....	3
Lytis ir lyties tapatumo spektras – kas tai?.....	4
Kaip pasireiškia sankirta tarp lyties ir negalios?.....	6
Ką reiškia „smurtas lyties pagrindu“?.....	6
Kuo išskirtinis smurtas artimoje aplinkoje ir intymaus partnerio smurtas?.....	7
Pagalbos šaltiniai – kur nukreipti specializuotos pagalbos?.....	9
Pagalbos organizacijų kontaktai.....	9
Informacinės skrajutės ir kitos priemonės.....	10
Praktiniai patarimai smurto prevencijai, intervencijai, postvencijai.....	11
Teisė būti apsaugotam nuo bet kokio smurto ar prievartos – smurto prevencija.....	11
Patirto smurto požymiai ir jų atpažinimas.....	13
Efektyvus ir tinkamas reagavimas.....	14
Praktiniai barjerai pagalbos teikime – probleminiai taškai ir potencialūs sprendimai.....	15
Teisiniai aspektai.....	16
Apsauga nuo smurto tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje.....	19
Literatūros šaltiniai, kuriais remiamės.....	21

Apie leidinį – kodėl jis yra aktualus jums?

Šis leidinys skirtas **socialinių ir psichikos sveikatos paslaugų teikėjams ir kitiems specialistams** bei suinteresuotiems asmenims.

Smurtas prieš moteris arba smurtas lyties pagrindu, įskaitant smurtą artimoje aplinkoje, yra itin visuomenėje paplitusi, ne tik socialinė, žmogaus teisių ir lyčių nelygybės, bet ir ypač **opi visuomenės (psichikos) sveikatos problema**.

Bent viena iš trijų moterų per savo gyvenimą patiria smurtą artimoje aplinkoje, o moterys su negalia šiuo atžvilgiu yra dar labiau pažeidžiamos.

Dėmesio!

Moterys, patyrusios smurtą artimoje aplinkoje, yra išgyvenusios didelę psichologinę traumą ir turi bent tris kartus didesnę riziką patirti psichikos sveikatos sutrikimų

Ši kompleksinė tema yra itin aktuali ne tik socialiniam, bet ir psichikos sveikatos priežiūros sektoriui, taip pat visiems kitiems specialistams, savo profesinėje aplinkoje susiduriantiems su moterimis – tiek su negalia, tiek ir be jos.

Įvairūs specialistai gali padėti moterims, patyrusioms smurtą, ne tik atlikdami savo tiesiogines darbo funkcijas ir intervencijas (socialinis darbas, psichoterapija ar kt.), bet ir atpažindami patirto ar patiriamo smurto požymius, informuodami, nukreipdami, prisidėdami prie smurto prevencijos bei postvencijos kitais būdais.

Šio leidinio tikslas – **suteikti praktinių patarimų ir įrankių įvairiems specialistams**, siekiant juos įgalinti dirbti būtent pagal šiuos principus ir su prieš tai įvardytais tikslais. Taip siekiama paskatinti bei pagerinti paramos ir apsaugos nuo smurto mechanizmus teikiant įvairias paslaugas.

Klausimai – atsakymai apie aktualias temas

Kas yra psichikos sveikata?

Kaip ir fizinę sveikatą – **psichikos sveikatą turime mes visi**. Psichikos sveikatą stipriai veikia įvairūs aplinkos, socialiniai ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, netektys, nesėkmės, stresas asmeniniame gyvenime ar darbe, skurdas, fizinės sveikatos problemos, diskriminacija, taip pat ir **smurtinės patirtys**. Kita vertus, palaikyti gerą psichikos sveikatą gali padėti ryšiai su kitais žmonėmis, gebėjimas atpažinti ir reikšti savo emocijas ir poreikius, prasminga veikla, rūpinimasis fizine sveikata. Tačiau tai yra tik keletas iš daugelio išteklių, galinčių padėti kiekvienam individualiai išsaugoti vidinę pusiausvyrą.

Žmonių subjektyvi savijauta kinta – galima įsivaizduoti, kad **nuolat keliaujame po psichikos sveikatos spektrą**, atsiduriame vis kitoje skalės vietoje. Tai yra aktualu visiems – ne vien tik patiriantiems diagnozuotus psichikos sveikatos sutrikimus ar psichosocialinę negalią, bet **visiems žmonėms be išimties**.

Dėmesio!

Pasak pasaulinės statistikos, bent 1 iš 4 žmonių per gyvenimą patiria diagnozuojamą psichikos sveikatos sutrikimą.

Reikia nepamiršti, kad psichikos sveikatos sunkumus vienaip ar kitaip vienu ar kitu gyvenimo laikotarpiu patiriame kiekvienas.

Svarbu atsiminti

Psichikos sveikatos sunkumai yra žmogiška ir prasminga patirtis.

Leidinyje „Žodžiai yra svarbūs – kaip etiškai kalbėti ir rašyti apie psichikos sveikatą“

Skaityti daugiau

Kaip suprasti negalia?

Negalia – tai reiškinys, kai **dėl sąveikos** tarp ilgalaikių sveikatos, fizinių, raidos, kognityvinių, neurologinių ar psichikos sveikatos ypatybių ir aplinkos sudaromų fizinių, informacinių, požiūrio ir kitų kliūčių asmenys negali visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais.

Taigi, negalia nėra liga ar nulemta vien tik asmeninių ypatybių – ji patiriama susidūrus su kliūtimis.

Dėmesio!

Kliūtyš šiuo atveju gali būti įvairios ir skirtingų asmenų patiriamos skirtingai. Fizinių, informacinių ar požiūrio kliūčių pavyzdžiai galėtų būti šie: pasukama durų rankena, laiptai ar aukšti šaligatviai; didelė minia žmonių ar ryškios šviesos; sudėtinga techninė kalba surašytas tekstas ar interneto svetainė; stigma ir neigiami stereotipai visuomenėje.

Jei kliūtyš panaikinamos, asmuo nebepatiria negalios. Pavyzdžiui, judant vežimėliu negalia patiriama tik susidūrus su laiptais – jei vietoje laiptų būtų liftas ar keltuvas, **negalios situacijos nebeliktų.**

Taip pat ir intelekto sutrikimų turintiems asmenims kliūtimi gali tapti sudėtingai ir mažu šriftu surašytas tekstas – negalia iš esmės **neegzistuoja**, jeigu tai būtų pateikta lengvai skaitoma kalba ar kitu prieinamu ir lengvai suprantamu būdu.

Kuo skiriasi intelekto negalia ir psichosocialinė negalia?

Intelekto negalia Lietuvoje dar kitaip yra vadinama „proto negalia“. Tai yra susiję su žmogaus gyvenimo pradžia – gimstama su kitaip nei daugumos išsivysčiusiomis smegenimis. Kitoks, nei daugumai galėtų atrodyti įprastas, žmonių su intelekto negalia mąstymas ir prisitaikymas gali prisidėti prie jų didesnio pažeidžiamumo.

Svarbu atsiminti

Nepaisant didesnio pažeidžiamumo, gavę tinkamą, individualizuotą pagalbą žmonės su intelekto negalia sėkmingai įgyja reikiamų įgūdžių bei gyvena visavertį gyvenimą.

Žmonės, patiriantys psichikos sveikatos sunkumus bei susiduriantys su aplinkos kliūtimis, kurios neleidžia jiems pilnai pasinaudoti savo teisėmis, patiria **psichosocialinę negalią**.

Vieni žmonės, turintys panašų psichikos sveikatos sutrikimą, patirs negalią, kiti, gavę reikiamą palaikymą ir pagalbą, negalios nepatirs.

Psichosocialinė negalia Lietuvoje dar yra vadinama „psichikos negalia“, bet pastarasis terminas neatspindi socialinio negalios dėmens ir susijusių kompleksinių veiksnių svarbos.

Lytis ir lyties tapatumo spektras – kas tai?

Mūsų realybės suvokimui įtaką daro **kultūros „akiniai“**, žvelgdami per kuriuos ir pažįstame pasaulį. Juos užsidėjus, tikrovė, kurią patiriame kasdien, pradeda atrodyti kaip natūraliai sąlygota žmogiškos prigimties. Tačiau prigimtis čia nėra vienintelis faktorius. **Socialinė tvarka**, pavyzdžiui, laiko, erdvės samprata ir įprotis žmones priskirti atskiroms grupėms, egzistuoja tik kaip kultūros produktas, turintis įtakos mūsų pasaulėvaizdžiui ir tam, kaip elgiamės su kitais.

Lyties samprata taip pat nėra „natūrali“ – įtaką jos turiniui daro socialiniai procesai.

Anglų kalboje sąvokos **sex ir gender** buvo atskirtos, pabrėžiant biologinių ir socialiniai sukonstruotų lyties aspektų ypatumus. Konceptualus jų atsiejimas padėjo, pavyzdžiui, pagrįsti įžvalgą, kad išimtinai moterims visuomenės skiriama rūpinimosi pareiga nėra susijusi su prigimtimi (tą puikiai gali atlikti vyrai), o moterų ir vyrų fizinių ir reprodukcinų funkcijų skirtumai neturėtų būti laikomi kliūtimi renkantis darbo ir įvairias visuomeninės veiklos sritis (juolab, kad skirtumai tarp dviejų moterų ar tarp dviejų vyrų gali būti didesni nei tarp tam tikrų vyrų ir moterų.).

Lietuvių kalboje dviejų skirtingų žodžių „lytis“ ir „socialinė lytis“ vartoseną neprigijo, tad sąvoka „lytis“ gali būti vartojama galvoje turint ir biologinius, ir socialinius

aspektus. Visgi socialinės srities mokslininkai tvirtai sutaria, kad apie lytį biologine prasme kalbama tikrai aptariant asmens fiziologiją.

„Moterimi ne gimstama, o tampama“, – rašė prancūzų filosofė Simone de Beauvoir, turėdama galvoje, kad kiekvienai naujagimei tenka išmokti, ką reiškia būti moterimi konkrečioje kultūroje.

Svarbu atsiminti

Nagrinėjant kultūrinę, ekonominę, politinę žmonių raišką ir tarpusavio sąveikas, sąvoka „lytis“ nurodo į tai, kas nulemta kultūros arba, kitaip tariant, socialiai sukonstruota.

Tačiau visuomenė suteikia žinių ne tik apie buvimo moterimi ar vyrų taisykles. Socializacijos procese formuojamas supratimas ir apie tai, kiek apskritai gali būti lyties kategorijų. Atsakymas priklauso nuo to, kokia prieiga pasitelkiama.

Socialinių kategorijų kūrimas gali vykti dviem skirtingais būdais – pabrėžiant dvinarės struktūros dalių priešpriešą (pavyzdžiui, juoda – balta, vaikai – suaugusieji) arba galvojant apie skales (pavyzdžiui, devyniasdešimt devyni pilkos atspalviai, amžiaus tarpsnių spektras).

Prieigų pasirinkimas, kalbant apie skirtingas socialines kategorijas – amžių, socialinę klasę, lyties tapatumą, seksualinę orientaciją, etniškumą – atskirose kultūrose varijuoja, tad, pavyzdžiui, amžius vienose bendruomenėse gali būti suvokiamas kaip dvinarė struktūra (tradicinės kultūros), o kitose – kaip skalė (modernios kultūros).

Lyties tapatumų suvokimas remiasi ta pačia logika.

Žmogiškų patirčių įvairovei struktūruoti galima pasitelkti dviejų priešpriešų klišę, arba matyti kaip daugį, išsidėstantį dinamiškoje skalėje.

Kuo labiau niuansuotas yra kategorizavimo procesas, tuo lengviau asmeniui atrasti sau patogią vietą jame, **nesusiduriant su diskriminacija.**

Kaip pasireiškia sankirta tarp lyties ir negalios?

Tiek negalia, tiek ir lytis yra **socialiniai konstruktai** – sąvokos, kurios yra susijusios su visuomenės raida, istoriniu kontekstu, išankstinėmis žmonių nuostatomis ir struktūrine diskriminacija. Negalios ir lyties sankirta ir sąveika gali prisidėti prie asmens didesnio pažeidžiamumo lygio, o taip pat gali lemti patiriamą **daugialypę diskriminaciją**.

Dėmesio!

Moterys su negalia, palyginti su moterimis be negalios, susiduria su dar didesne rizika patirti smurtą lyties pagrindu, įskaitant smurtą artimoje aplinkoje.

Lietuvoje vykdyto **tyrimo** metu **93 proc.** apklaustų moterų su negalia, patyrusių smurtą, nurodė bent kartą per savo gyvenimą patyrusios psichologinį smurtą ir net **84 proc.** – fizinį smurtą. Daugiau nei **53 proc.** smurtą patyrė būtent iš savo sutuoktinių ar romantinių partnerių. **Trečdalis** nurodė, kad nesikreipė

pagalbos. Visuomenėje vis dar vyrauja **stigma**, daug neigiamų nuostatų, stereotipų ne tik psichikos sveikatos sutrikimų ar negalios, bet ir lyties atžvilgiu.

Ką reiškia „smurtas lyties pagrindu“?

Smurtas lyties pagrindu yra smurtas nukreiptas į asmenis specifiskai dėl jų lyties, neatitikimo nustatytoms lyties normoms arba kuomet konkrečios lyties asmenys tą konkrečią smurto formą patiria neproporcingai dažniau nei kiti. Tai gali pasireikšti psichologiniu, ekonominiu, fiziniu ar seksualiniu smurtu.

Šiuo atveju smurtas yra patiriamas dėl socialiai ir istoriškai nulemto galios disbalanso tarp vyrų ir moterų.

Smurtas dėl lyties taip pat apima ir grasinimą smurtu, prievartą, kontroliuojantį elgesį, socialinį izoliavimą ir laisvės ribojimą viešojoje ar privačioje aplinkoje.

Kuo išskirtinis smurtas artimoje aplinkoje ir intymaus partnerio smurtas?

Smurtą artimoje aplinkoje gali patirti visi, nepaisant jų lyties ar santykių pobūdžio – tai gali būti tėvų smurtas prieš vaikus, suaugusių vaikų smurtas prieš senyvo amžiaus tėvus, smurtas tarp kartu gyvenančių asmenų, taip pat **intymaus partnerio smurtas** tarp žmonių, susijusių romantiniais ryšiais.

Dėmesio!

Bent viena iš trijų moterų per gyvenimą patiria smurtą artimoje aplinkoje ir specifiskai – intymaus partnerio smurtą. Pasauliniai duomenys rodo, kad moterims viena pavojingiausių vietų gyvenime yra jų pačių namai.

Smurtą artimoje aplinkoje ir ypač intymaus partnerio smurtą neproporcingai dažniau patiria būtent moterys, o smurtautojai dažniausiai būna vyrai. Kita vertus, vyrai apskritai dažniau nukenčia nuo smurtinių situacijų, tačiau tai yra labiausiai tikėtina viešojoje erdvėje.

Itin svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad intymaus partnerio smurtas prieš moteris būna **sisteminis**, atsikartojantis, jis gali

tęstis ilgą laiką ir yra ypatingai kompleksinis būtent dėl egzistuojančio romantinio ryšio, o taip pat dėl namų aplinkos, kur jis vyksta.

Dėmesio!

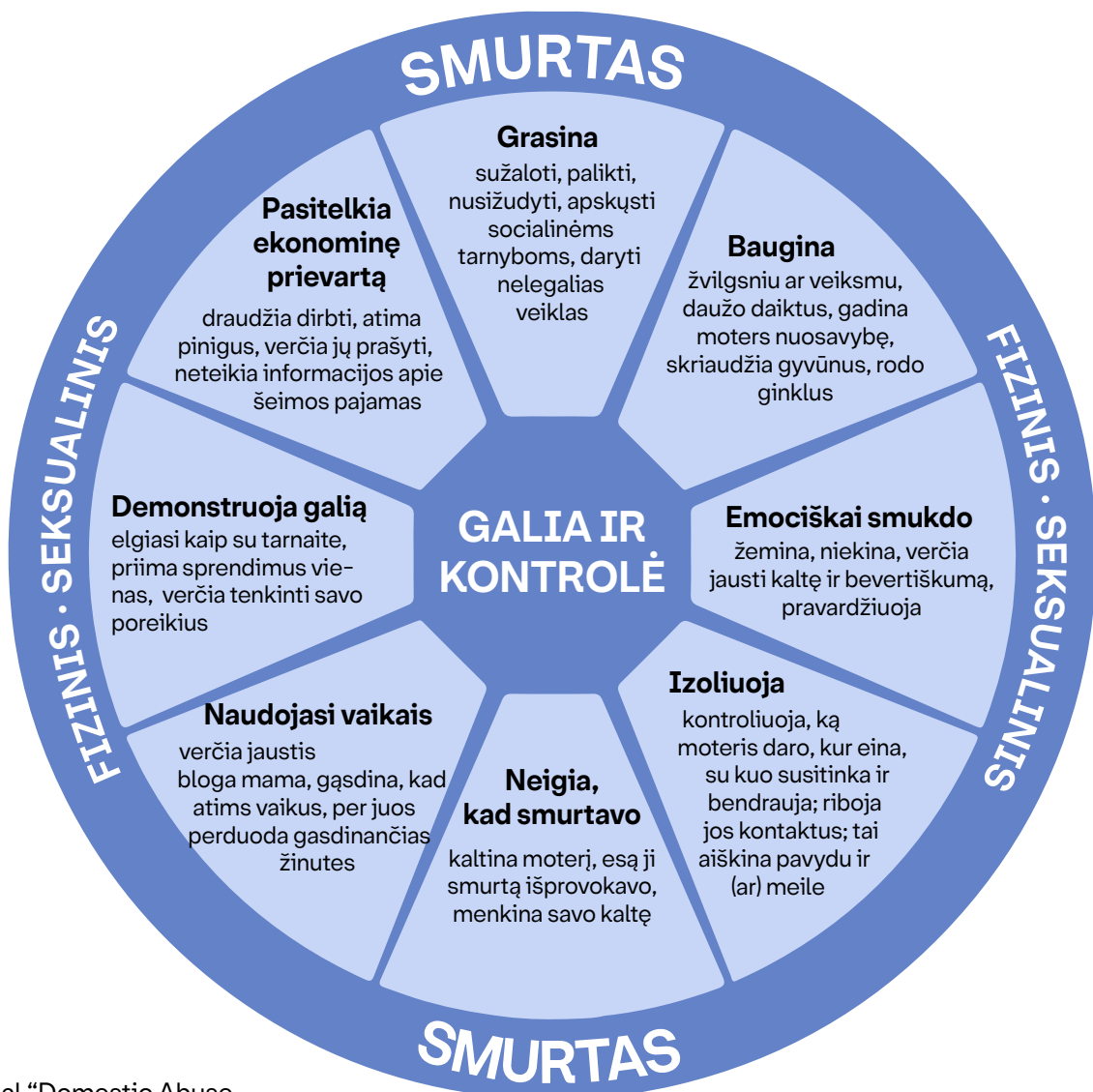
Skirtumas tarp konflikto ir sisteminio smurto remiasi galios dinamika. Konfliktuojant, abi pusės būna lygiavertės, o tuo tarpu sisteminio smurto atveju – dominuoja tik viena pusė.

Esant smurtui artimoje aplinkoje ir ypač smurtaujant intymiam partneriui, moterį dažnai valdo, kontroliuoja smurtautojas, kuris įvairiais būdais manipuliudamas siekia išlaikyti **galios ir kontrolės** disbalansą santykiuose savo naudai. Šio pobūdžio smurtas dažnai prasideda reguliariu psichologiniu moters žeminimu, menkinimu, bauginimu, izoliavimu, ekonomine prievarta, bet ilgainiui gali peraugti ir į fizinį ar seksualinį smurtą.

Dėmesio!

Svarbu suvokti, kad smurtinis elgesys yra nusikaltimas, dėl kurio kaltas visuomet yra tik pats smurtautojas.

Galios ir kontrolės ratas bei smurtautojo elgesio pavyzdžiai:

Pagal "Domestic Abuse Intervention Programs"
(Duluth, Minnesota, JAV, 1993)

Pagalbos šaltiniai – kur nukreipti specializuotos pagalbos?

Patyrus bet kokį smurtą, nedelsiant skambinti bendroju pagalbos telefonu **112**.

Pagalbos organizacijų kontaktai

www.specializuotospagalboscentras.lt

Specializuotos kompleksinės pagalbos centrai, teikiantys pagalbą nukentėjus nuo smurto artimoje aplinkoje, visoje Lietuvoje.

www.pagalbosmoterimslinija.lt

Emocinė parama telefonu moterims kasdien, visą parą: **8 800 663 66**.

www.moterysmoterims.lt

Savitarpio pagalbos forumas moterims, patyrusioms smurtą.

www.visureikalas.lt

Daugiau informacijos apie tai, kaip atpažinti sisteminių smurtą ir kur kreiptis pagalbos.

www.krizesiveikimas.lt

Skubi anoniminė psichologinė pagalba.

www.pagalbasau.lt ; www.tuesi.lt

Informacija apie psichologinės pagalbos galimybes.

www.jaunimolinija.lt

Emocinė parama visą parą, nemokamai ir konfidencialiai telefonu: **8 800 288 88**.

www.vaikulinjia.lt

Pagalbos tarnyba vaikams ir paaugliams, nemokama ir anoniminė pagalba internetu ir telefonu: **116 111**.

www.sidabrinelinija.lt

Emocinė ir informacinė pagalba telefonu vyresnio amžiaus žmonėms: **8 800 800 20**

www.anti-trafficking.lt

Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras, visą parą: **8 679 616 79**.

Informacinės skrajutės ir kitos priemonės

- Atmintinė apie intymaus partnerio smurtą.
- Atmintinė apie seksualinį smurtą.

Sveikatos priežiūros paslaugų specialistams:

- Vadovas gydytojams ir sveikatos priežiūros darbuotojams.
- Atmintinė ginekologams.
- Atmintinė medikams.

Socialinių paslaugų specialistams:

- Atmintinė socialiniams darbuotojams.
- Vadovas socialiniams darbuotojams

Vaiko teisių apsaugos specialistams:

- Atmintinė vaiko teisių apsaugos specialistams.
- Vadovas vaiko teisių apsaugos specialistams.

Nemokamas nuotolinio mokymosi kursas

„Sisteminis smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje – kas tai?“

Šių mokymų tikslas – supažindinti tiek specialistus, dirbančius su smurto artimoje aplinkoje tematika ir atvejais, tiek apskritai plačiąją visuomenę su intymaus partnerio smurto prieš moterį specifika. Taip siekiama kiekvieną žmogų paskatinti atpažinti skirtingas šio smurto formas ir tinkamiausiai, efektyviausiai suteikti reikiamą paramą bei pagalbą kiekvienai tai patyrusiai moteriai.

- Smurtas lyties pagrindu
- Galios ir kontrolės ratas
- Smurtautojo portretas
- Moterų kaltinimas
- Tarpinstitucinis bendradarbiavimas

Praktiniai patarimai dėl smurto prevencijos, intervencijos, postvencijos

Teisė būti apsaugotam nuo bet kokio smurto ar prievartos – smurto prevencija

Kiekvienas iš mūsų galime prisidėti prie **aplinkos be smurto** kūrimo. Siekiant išvengti bet kokio smurto ar prievartos svarbu tinkamai suplanuoti **prevencines priemones** ir jų įgyvendinimą bei užtikrinti vykdomų priemonių **stebėseną**. Be bendros organizacinės kultūros, kurioje nebūtų toleruojamas jokie pobūdžio smurtas, žeminimas, būtų ugdomos ir stiprinamos bendruomeniškumo vertybės, svarbu kurti ir specifines priemones, užkardančias smurtą prieš moteris su negalia.

Toliau pateikiami pagrindiniai aspektai, kuriuos galite taikyti savo įstaigose, arba inicijuoti prevencijos priemonių įgyvendinimą savo bendruomenėje. Daugiau informacijos apie tai galite rasti leidinyje „[Sankirta tarp smurto lyties pagrindu ir socialinių bei psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo moterims su negalia Lietuvoje: situacijos apžvalga ir rekomendacijos sisteminiams pokyčiams](#)“

Kas gali padėti suplanuoti efektyvią smurto prevenciją?

- **Smurto apibrėžtis ir supratimas** – labai svarbu prevencijos priemonės planuoti pagal skirtingas smurto formas. Planuodami prevencijos priemones apsibrėžkite, kuriai smurto formai ji bus taikoma: **smurtui artimoje aplinkoje, intymaus partnerio smurtui, psichologiniam, ekonominiam, fiziniam ar seksualiniam smurtui, instituciniam smurtui**. Nuo to priklausys tiek prevencijos priemonės, tiek tolimesnė reakcija.

- **Vidinės tvarkos ir algoritmai** – vidinių dokumentų turėjimas neužtikrina, kad smurtui bus užkirstas kelias, bet turėdami iš anksto patvirtintas tvarkas, algoritmus įtvirtinate smurto prevenciją kaip prioritetą, aiškiai apibrėžtos reakcijos turėjimas sutrumpina tiek pagalbos kelią, tiek įgalina specialistus teikti pagalbą efektyviau.

Svarbu žinoti

Socialinės globos įstaigoms yra parengtos Smurto prieš vaikus ir suaugusius asmenis, turinčius negalią, prevencijos rekomendacijos.

Drauge susiplanuokite ir prevencijos priemonių planą organizacijoje, taip užtikrinsite, kad smurto temai būtų skiriamas reikiamas dėmesys, kuriant priemones įtraukite ir moteris su negalia, patyrusias smurtą.

- **Lyties ir negalios sankirta** – planuodami prevencijos veiklas visuomet atsižvelkite į tai, kad moterys smurtą artimoje aplinkoje patiria neproporcingai dažniau, o moterys su negalia patiria dar didesnę smurto riziką, todėl veiklose, priemonių planuose, algoritmuose tai turi atsispindėti. Be to, jūsų sukurtos priemonės turi būti prieinamos ir suprantamos skirtingose negalios situacijose esantiems asmenims, pagal jų individualius poreikius (pavyzdžiui, informacija pateikiama lengvai suprantama kalba, Brailio raštu ar kt.).
- **Bendradarbiavimas** – ryšio palaikymas su organizacijomis, veikiančiomis smurto prevencijos lauke, gali sustiprinti jūsų planuojamas veiklas ir suteikti taip smurto prevencijoje trūkstamo tarpsektorinio bendradarbiavimo. Susisiekite su jūsų savivaldybėje, bendruomenėje veikiančiais specializuotos kompleksinės pagalbos centrais, psichikos sveikatos centrais, socialinių paslaugų įstaigomis, bendruomenės pareigūnais, nevyriausybinėmis organizacijomis – drauge su jais galėtumėte sukurti kompleksiškas prevencijos priemones.
- **Kvalifikacijos kėlimas** – planuodami savo ir kitų darbuotojų kvalifikacijos kėlimą nepamirškite įtraukti mokymų, praktinių dirbtuvių, kuriose būtų lavinami įgūdžiai dirbti būtent su smurto

prevencija, teikti pagalbą nukentėjusioms moterims, mokymai turėtų atliepti tiek įvairias negalios situacijas, psichikos sveikatos raštingumą, tiek būti orientuoti į visuomenės sveikatos bei lyčių lygybės temas.

- **Visų organizacijos narių įsitraukimas** – prevencijos priemonės organizacijoje ar įstaigoje turėtų būti planuojamos drauge su visais komandos nariais: administracija, specialistais, pagalbiniu personalu ir, žinoma, su paslaugų gavėjais. Tokiu atveju kiekvienas gali įnešti savo indėlį ir jaustis įgalintas veikti šioje srityje.

Nacionaliniu lygiu smurto artimoje aplinkoje prevenciją apibrėžia [Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas](#) – naujoje redakcijoje galime rasti pagrindines organizacijas ir institucijas, veikiančias šioje srityje, už ką jos atsakingos ir į ką turi būti kreipiamas dėmesys.

Patirto smurto požymiai ir jų atpažinimas

Sisteminis smurtas artimoje aplinkoje dažnu atveju prasideda nuo subtilesnių ir neva „nematomų“ smurto formų – psichologinio ir ekonominio. Nematant akivaizdžių mėlynių ar lūžusių kaulų, kaip galėtų būti fizinio ar seksualinio smurto atvejais, specialistams gali būti sudėtingiau pastebėti klientės ar pacientės šiuo metu patiriamo ar anksčiau patirto smurto požymius.

Sisteminio smurto požymiai:

Moteris partnerio ar globėjo akivaizdoje atrodo sunerimusi, gūžiasi, nudelbia akis į žemę, nuolankiai elgiasi, turi žemą savivertę

Partneris ar globėjas reikalauja visuomet dalyvauti kartu, dominuoja ir daugiausiai reiškiasi, kalba už ją

Moteris patiria socialinę izoliaciją, neturi draugų, nebendrauja su artimaisiais, jos galimybės palaikyti socialinius ryšius ribojamos partnerio ar globėjo

Moteris patiria emocinį išsekimą, nerimą, depresiją, miego ar mitybos bei psichosomatinius sutrikimus, ar kt.

Moteris save žaloja, turi savižudiškų minčių ar mėgina žudyti

Piktnaudžiaujama alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis

Moteris išsisukinėja, neigia arba gėdijasi sužalojimų; sužalojimai pastebimi sunkiau matomose kūno vietose, pavyzdžiui, pilvo, krūtų ar lytinių organų zonose (ypač nėštumo metu)

Sužalojimai neatitinka pateikto paaiškinimo

Atsižvelgiant į individualią negalios situaciją, smurtas gali apimti ir tokius veiksmus, kaip išmaniojo telefono ar baltosios lazdelės atėmimas ar prieinamumo prie šių priemonių ribojimas (regos negalia), atsisakymas suteikti reikiamą pagalbą, susijusią su asmens higienos poreikiais, apleidimas, vežimėlio gadinimas ar paslėpimas (fizinė, intelekto ar kompleksinė negalia), žeminimas ir menkinimas kitų akivaizdoje dėl patiriamų psichikos sveikatos sutrikimų ar konkrečių simptomų (psichosocialinė negalia), kt.

Efektyvus ir tinkamas reagavimas

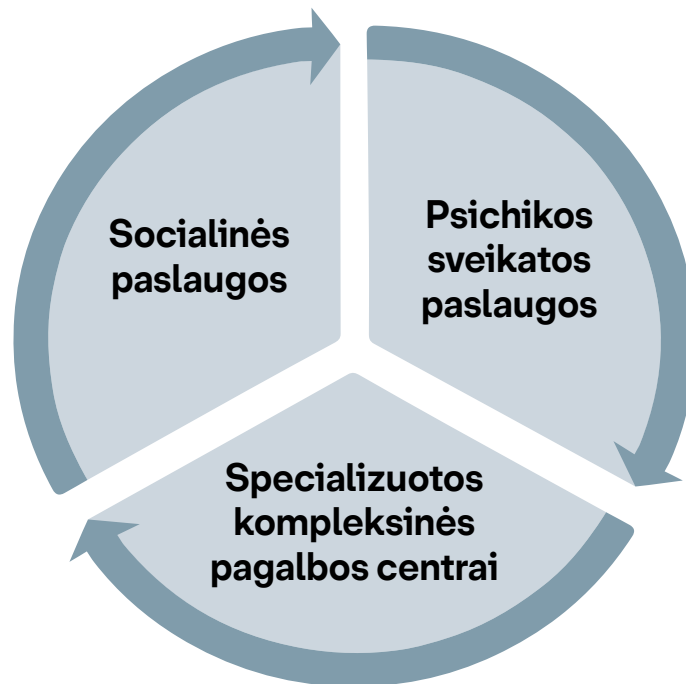
Prieš tai pateikti pavyzdžiai, į ką yra svarbu atkreipti dėmesį, o pastebėjus – jautriai, bet tiesiogiai **paklausti apie smurtą**. Daugiau konkrečių pavyzdžių apie tai, kaip galima tinkamiausiai pradėti pokalbį šia tema ir neišgąsdinant moters pabandyti išsiaiškinti jos situaciją, [galima rasti čia](#).

2022 metais Lietuvoje atlikus [tyrimą](#) nustatyta, kad kai kuriose savivaldybėse, reaguojant į smurtą, socialinių ar psichikos sveikatos paslaugų teikėjai bendradarbiauja su savivaldybės policijos

Labai svarbu!

Jei įtariate, kad klientė ar pacientė patiria smurtą, apie tai jos galite klausti tik akis į akį, jokių būdu ne jos partnerio, globėjo ar kitų asmenų akivaizdoje.

pareigūnais, visuomenės sveikatos biurais, bet retai kur žinoma apie **Specializuotos kompleksinės pagalbos centrų (SKPC)** egzistavimą ir veiklą. Nukreipimas į šiuos centrus ir visokeriopas įvairių specialistų **tarpinstitucinis bendradarbiavimas** yra itin svarbūs veiksniai, norint padėti moterims, patyrusioms smurtą.

Praktiniai barjerai teikiant pagalbą – probleminiai taškai ir potencialūs sprendimai

Smurtą artimoje aplinkoje patyrusių moterų **kaltinimas** mūsų visuomenėje yra gana plačiai paplitęs reiškinys, kuris dažnai reiškiasi abejojimu tuo, ką sako nukentėjusioji. Tai ypač pasakytina apie moteris, turinčias psichosocialinę ar intelekto negalią – jos gali būti net neišklausytos. Plačiai paplitusi neigiama nuostata lemia tai, kad moterų **liudijimus skubama sieti** su psichikos sveikatos sutrikimu (pavyzdžiui, neva tai yra kliedesiai, per daug emocionalus reagavimas, perdėjimas) visiškai ignoruojant smurto faktą.

Iššūkių teikiant pagalbą nuo smurto nukentėjusiems asmenims su negalia gali kilti ir tuomet, kai įstaigose neužtikrinamas **paslaugų prieinamumas**. Nepakanka turėti liftą ar keltuvą. Ne mažiau svarbu užtikrinti informacijos prieinamumą skirtingų poreikių turintiems žmonių, pavyzdžiui, pasitelkiant gestų kalbos vertėjų ar specialistų,

įgudusių pateikti informaciją lengvai suprantama kalba, paslaugas, audio-programėles ar Brailio raštu pateiktą informaciją.

Siekiant, kad pagalba nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiems asmenims su negalia būtų veiksminga, gali tekti iš esmės peržiūrėti paslaugų teikimo schemas ir apsvarstyti galimybę dalį jų teikti namuose.

Teisiniai aspektai

Čia pateikiami svarbiausi **tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai**, susiję su negalios situacijomis, moterų teisėmis, apsauga nuo smurto, trumpai juos analizuojant ir paminint, kodėl jie reikšmingi, kaip įgyvendinami arba neįgyvendinami Lietuvoje ir kodėl svarbu atliepti šiuos teisinius reikalavimus.

Svarbu!

Šie dokumentai gali būti koreguojami ir atnaujinami, tad kviečiame nuolat atnaujinti žinias peržvelgiant ir originalius dokumentus, kurių nuorodas rasite tekste bei literatūros šaltiniuose.

Apsauga nuo smurto tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje

Apsaugą nuo smurto reglamentuoja **tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai** – toliau rasite informaciją apie dokumentus, kurie apibrėžia smurtą, jo prevenciją, atsaką į smurtą ir veiksmus jam įvykus, taip pat analizuoja, kaip atliepiama moterų su negalia situacija.

Leidiny s „Moterų su negalia apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: Lietuvos ir tarptautinės teisės analizė“.

Skaityti daugiau

Šie dokumentai gali praversti jūsų darbe – padėti geriau suprasti jau esančias praktines tvarkas, vertinti jas kritiškai (galbūt ne visos jos atitinka tarptautinius standartus), duoti idėjų, ką galime padaryti kiekvienas iš mūsų, siekdami smurto prevencijos bei tinkamo paslaugų teikimo nukentėjusioms.

Tarptautinėje teisėje įtvirtintos nuostatos

Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW)

Lietuvoje įsigaliojo 1994 metais.

Kuo svarbi?

Tarptautiniu lygmeniu nustato diskriminacijos draudimą, skatina priemonių, skirtų lyčių lygybei užtikrinti, įtvirtinimą.

Nors tiesiogiai šioje konvencijoje nėra minimas smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris su negalia, visgi smurtas šiuo atveju vertinamas kaip radikali diskriminacijos priemonė.

Nacionalinėje teisėje įtvirtintos nuostatos arba įgyvendinami veiksmai

Pagal šią konvenciją veikiantis CEDAW komitetas 2019 m. Lietuvai pateikė rekomendacijas dėl smurto artimoje aplinkoje situacijos.

Rekomendacijos atkreipė didelį dėmesį į nacionalinių teisės aktų, kurie būtų skirti kovoti su smurtu prieš moteris, kūrimą, ragina ratifikuoti Stambulo konvenciją, įgyvendinti procesus susijusius su smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiomis bylomis, taip pat pateikė rekomendaciją stebėti ir vertinti teisminių institucijų prokurorų ir policijos reagavimą į smurto artimoje aplinkoje atvejus, stiprinti šių specialistų gebėjimus ir žinias lyčių lygybės aspektais, skirti didesnę finansavimą **specializuotos pagalbos centrams**, stiprinti priemones, užtikrinančias, kad moterys su negalia nepatirtų smurto dėl lyties.

Kaip Lietuva įgyvendina šias rekomendacijas?

- ✓ Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme yra patvirtintas apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis, kuris atitinka tarptautinės teisės standartus.
- ✓ Policija pareigūnams turi organizuoti mokymus apie smurtą artimoje aplinkoje, jo prevencijos, pagalbos temomis.
- ~ SKPC teikia pagalbą, bet ne visą parą.
- ✓ 2021 metais į Baudžiamąjį kodeksą buvo įtrauktas straipsnis dėl neteisėto žmogaus persekiojimo.
- ✗ Nėra ratifikuota Stambulo konvencija.

Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencija

Lietuva ratifikavo 2010 metais.

Kuo svarbi?

Tai vienas reikšmingiausių dokumentų, apibrėžiančių žmonių su negalia teises.

Pripažįstama negalios ir lyties sankirta.

Konvencijos 6 straipsnis yra skirtas būtent moterų su negalia teisėms užtikrinti. Konvencijos 16 straipsnis yra skirtas laisvei nebūti išnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos; jame lytis minima kaip vienas iš esminių veiksnių, į kurį turi būti atsižvelgiama teikiant pagalbą.

Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (kitai vadinama Stambulo konvencija)

! Lietuvoje nėra ratifikuota !

Kuo svarbi?

- Vienas pagrindinių šios konvencijos tikslų yra spręsti smurtą prieš moteris artimoje aplinkoje ir bet kokio kito pobūdžio smurtą.

Ratifikavusi šią konvenciją, Lietuva įsipareigojo užtikrinti žmonių su negalia teises įvairiose gyvenimo srityse, išlaikyti aukštą šių teisių standartą. Pagal šią konvenciją veikiantis Jungtinių Tautų žmonių su negalia komitetas pateikė **rekomendacijas**, kuriomis paragino peržvelgti lygių galimybių plėtros planą ir jame daugiau dėmesio skirti mergaitėms ir moterims su negalia, taip pat atskirai paragino skirti didesnę dėmesį moterų su negalia apsaugai nuo smurto, steigti prieinamas paslaugas moterims, nukentėjusioms nuo smurto.

Kaip Lietuva atliepia rekomendacijas?

 Lietuva teikiamas rekomendacijas atliepia iš dalies, nes vis dar trūksta paslaugų, pritaikytų moterims ir mergaitėms su negalia, nėra atsižvelgiama į skirtingas negalios situacijas, specialistai įvardija trūkumą specifinių žinių, kaip dirbti su moterimis su negalia, patyrusiomis smurtą.

Kadangi ši konvencija Lietuvoje nėra ratifikuota, šalyje galime susidurti su apribojimais dėl smurto prevencijos, atsako į jį, užkardymo priemonių, taip pat gali stigti išteklių reikalingiems susijusiems tyrimams vykdyti.

Šios konvencijos ratifikavimas taip pat buvo viena iš CEDAW komiteto rekomendacijų.

- Konvencijoje didelis dėmesys skiriamas ir duomenų rinkimui, mokslinių tyrimų finansavimui ir rėmimui, smurto prevencijai.

Kiti svarbūs tarptautinės teisės dokumentai:

- Europos Parlamento rezoliucija dėl moterų su negalia padėties (2018/26855RSP)
- Europos Komisijos patvirtinta 2021–2030 metų žmonių su negalia teisių strategija
- ES Nusikaltimų aukų direktyva

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas

Vienas esminių dokumentų Lietuvoje apibrėžiantis, kaip organizuojama smurto prevencija, koks vykdomas atsakas į smurtą skirtinguose sektoriuose, kuriame turi būti atliepami ir tarptautinės teisės dokumentai yra **Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas** (šiuo skyriuje toliau jį vadiname įstatymu). Jis įsigaliojo 2011 metais ir yra pirmasis smurtą artimoje aplinkoje apibrėžiantis įstatymas. Jame smurtas apibrėžiamas kaip veiksnys, darantys įtaką **visuomenės sveikatai**.

Ką svarbu žinoti apie šį įstatymą dirbant socialinių ir psichikos sveikatos paslaugų sektoriuose?

- Smurto prevencijos, intervencijos ir postvencijos priemonės turi būti koordinuojamos **bendradarbiaujant keliems sektoriams**: sveikatos, švietimo ir mokslo, socialinės apsaugos ir darbo, teisingumo. Tad planuojant savo darbus ir veiksmus, svarbu žinoti, kad su smurto artimoje aplinkoje tema dirbate ne vieni, o bendradarbiaudami su skirtingais sektoriais ir institucijomis galite pasiekti geresnių rezultatų.

- Naujausioje įstatymo redakcijoje skiriamas didelis dėmesys bendradarbiavimui – numatytos pareigos **asmens sveikatos priežiūros įstaigoms, socialinių paslaugų įstaigoms, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai, švietimo įstaigoms** teikti informaciją apie smurto artimoje aplinkoje atvejus SKPC, taip pat užtikrinti, kad nukentėjęs asmuo gautų informaciją apie pagalbos galimybes.
- Įstatymo esminiai principai įvardija ir svarbą atsižvelgti į unikalius asmenų poreikius, skirti dėmesį dabartinei smurto artimoje aplinkoje situacijai. Tai – naujas įstatymo pakeitimas gali lemti pokyčius ir leisti daugiau dėmesio skirti smurtui prieš moteris su negalia – svarbu, kad šie esminiai principai turės atsispindėti **vidinėse organizacijų tvarkose bei algoritmuose.**

Svarbus pokytis:

2022 metais imtasi koreguoti apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, 2023 metų įstatymo redakcijoje yra paminėta, kad nuo smurto artimoje aplinkoje neproporcingai dažnai nukenčia moterys, tačiau visgi neįtraukta smurto lyties pagrindu sąvoka.

Literatūros šaltiniai, kuriais remiamės

Aurelija Auškalnytė, Karilė Levickaitė ir Ugnė Grigaitė (2021) „Žodžiai yra svarbūs – kaip etiškai kalbėti ir rašyti apie psichikos sveikatą?“

Aurelija Auškalnytė ir Margarita Jankauskaitė (2022) „Dėmesys moterims su negalia, vykdant koordinuotą atsaką į smurtą artimoje aplinkoje ir jo prevenciją – situacijos ir gerųjų praktikų apžvalga“

Aurelija Auškalnytė ir Margarita Jankauskaitė (2022) „Dėmesys moterims su negalia, vykdant koordinuotą atsaką į smurtą artimoje aplinkoje ir jo prevenciją – tyrimo apie savivaldybių pasiruošimą ataskaita“

Europos Komisija (2023) „Kas yra smurtas lyties pagrindu?“

Europos Taryba (2023) „Kas yra smurtas lyties pagrindu?“

Europos Tarybos Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (2011)

Interneto svetainė visureikalas.lt: Kaip bendrauti su pacientais, galimai patiriančiais smurtą?

Įvairovės ir edukacijos namų atmintinė: Ką daryti patyrus seksualinį smurtą?

Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (1979)

Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių konvencija (2006)

Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių komitetas (2016) „Baigiamosios išvados ir rekomendacijos dėl pirminės Lietuvos ataskaitos“

Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011)

Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas (2022) „Gyventojų saugumo statistinio tyrimo rezultatai“

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba (2021) „Praktinis vadovas savivaldybėms – smurtas artimoje aplinkoje“

Lygių galimybių plėtros centras (2019) „Kaip šeši ryžtingi sveikatos priežiūros specialistai kelią iš murto artimoje aplinkoje pacientėms nurodė“

Lygių galimybių plėtros centras (2019) „Kaip šeši narsūs socialiniai darbuotojai smurto prieš moteris artimoje aplinkoje problemą ėmėsi spręsti“

Lygių galimybių plėtros centras (2019) „Kaip šeši sumanūs specialistai smurtą patyrusioms moterims padėjo ir apsaugojo jų vaikus“

Pasaulio sveikatos organizacija (2018) „Smurtas prieš moteris – paplitimas“

Simone de Beauvoir (2010) „Antroji lytis“. Margi raštai

Simona Aginskaitė ir Rokas Uscila (2022) „Viktimologinis tyrimas: moterų su negalia smurto patirtys“

Socialinės paslaugų priežiūros departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Smurto prieš vaikus ir suaugusius asmenis, turinčius negalią, prevencijos rekomendacijos socialinės globos įstaigoms (2021)

Ugnė Grigaitė ir Greta Klidziūtė (2023) „Sankirta tarp smurto lyties pagrindų ir socialinių bei psichikos sveikatos priežiūros paslaugų teikimo moterims su negalia Lietuvoje: situacijos apžvalga ir rekomendacijos sisteminiams pokyčiams“

Ugnė Grigaitė ir Mažvydas Karalius (2018) „Intymaus partnerio smurtavimo apraiškos Lietuvoje – moterų perspektyva. Tyrimo ataskaita“

Ugnė Grigaitė, Mažvydas Karalius ir Margarita Jankauskaitė (2019) „Between experience and social ‘norms’, identification and compliance: Economic and sexual intimate partner violence against women in Lithuania“. Journal of Gender-Based Violence.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2019) Informacinės skrajutės apie smurtą artimoje aplinkoje.

